

Samizdat haqda hər şey -

ARAŞDIRMA

XX əsrin ortalarında yaranan samizdat nəşrlər SSRİ ərazisində geniş yayılmışdı. Lakin bir az əvvələ baxsaq, samizdat nəşrlərin XX əsr hadisəsi olmadığını anlarıq. Məsələn, XVII əsrdə Sumarokovun satiraları əlyazma formasında bütün Rusiya ərazisini gəzmişdi.

XIX əsrin birinci yarısında Rusiyada gizli cəmiyyətlər üzə çıxdı: bir tərəfdən dekabristlər, daha sonra isə "xalqçılar". Belə bir vaxtda böyük rus şairi Puşkin dueldə öldürüldü. Və onun ölümünə Lermontovun yazdığı "Şairin ölümü" şeiri əlyazmada bütün Peterburq əhalisinə yayıldı. Bu artıq əlyazmanın köçürülməsi idi və samizdat nəşrlərə yaxın sayılırdı.

Sonradan qadağa dalğası daha da genişləndi: Qriboyedovun "Ağıldan bəla" komediyası uzun müddət senzuraya uğradı. Qriboyedovun yanına başqa imzalar da yazılacaqdı. Nekrasovun, Barkovun əsərləri də qadağa üzü görmüşdü.

XX əsrdə samizdat geniş yayılmağa başladı.

Bəs samizdat sözü necə yarandı?

Bu söz SSRİ-də "Qoskomizdat", "Politizdat" kimi rəsmi, dövlət yerlərinə parodiya kimi ortaya çıxdı.

Samizdat məşinada yazılmış bədii və fəlsəfi əsərlərin Sovet vaxtı qanunsuz yayılmasına deyilirdi. Bu termin 1940-cı illərin sonlarında yarandı. Şair N.İ. Qlazkov çap olunmayan şeirinə "samsebyaizdat" (öz-özünə çap etmək) adı vermişdi.

"Samizdat" ingilis dilinə daxil olaraq belə bir mənə qazanıb: totalitar və avtoritar ölkələrdə yayılan ədəbiyyat nümunələri.

Bu söz geniş yayıldı və ədəbiyyat sferasından çıxıb mahnılara da aid edildi. Maqnitofon səs yazıları da qadağan olunurdu. Bu səs yazıları "maqnitizdat" adlandı.

Samizdat gətdikcə daha çox qol-budaq atmağa başladı. Bir neçə yazıçının əsəri qadağan olundu. Samizdat ədəbiyyatı Sovet ideologiyasına qarşı çıxırdı və bu da rəhbərliyin xoşuna getmirdi.

Solijenitsinin "Birinci dairə", "Xərçəng korpusu" romanları SSRİ ərazinə samizdat nəşrlərlə yayıldı. Həmin romanlar 1968-ci ildə xaricdə çap olundu. "Arxipelaq QULAQ" əsəri də yazıçının samizdat taleyini davam elətdirdi.

Samizdat taleyini daha sonra Boris Pasternak da yaşadı. Onun məşhur "Doktor Jivago" romanı ilk dəfə Milanda çap olundu. Şair 1958-ci ildə Nobel laureatından imtina etdi.

Bu dəfə samizdatın qarmağına Anna Axmatova düşdü. Onun "Rekviyem" poeması 1987-ci ildə samizdatda nəşr olundu.

Siyahı uzandıqca uzanırdı. İosif Brodski, Osip Mandelştam, Mariya Svetayeva, Struqaçki qardaşları, Mixail Bulqaqov

("Master və Marqarita" romanı), Andrey Belov, Yevgeniy Zamyatin, Nabokov, Fazil İskəndər, Andrey Platonov və s.

Bu siyahı təkcə SSRİ-də yazıb-yaradıcılara aid deyildi. Qadağanın əlləri daha uzaqlara uzanırdı. Xarici əsərlər də samizdat nəşr olunurdu. Məsələn, Corc Oruel, Kamyu, Kafka, Artur Kestler, Fransua Sagan, Eksüperi, Heminquey, Ceyms Hedli Ceys, Klifford Saymak, Ann və Serj Qolon, Mikki Spleyn və başqaları.

Hətta samizdata lətifə də qoşmuşdular:

Nənə hər gün "Hərb və sülh" romanını məşinkaya köçürür. Çünki onun nəvəsi ancaq samizdat oxuyurdu.



SSRİ ərazisinə geniş yayılan və əldən-əldə keçən "Metropol" almanaxı da samizdat nəşrlərə aiddir.

Stalindən sonrakı dövərdə SSRİ-də qadağaların rəngi dəyişdi. Əvvəl siyasi senzuraya məruz qalan əsərlər, bu dəfə estetik senzuraya tuş gəlirdilər. Yeni tərz, yeni formanın qəbul olunmamağı samizdat nəşrlərin yayılması üçün münbit şərait yaradırdı.

Eyni zamanda samizdat nəşrlər təkcə ədəbiyyatda yox başqa sahələrdə də özünü göstərirdi: kulinariya reseptləri, spirtli içkilərin hazırlanması reseptləri, topoqrafik xəritələr, pornoqrafik materiallar, modellərin boy göstərdiyi xarici jurnallar və s.

Başqa sahələr, fəlsəfə, elm, din də samizdat nəşrlərlə SSRİ ərazinə yayılırdı. Bir də samizdatın bir növü də yaranmışdı: rok-samizdat. Xarici rok musiqiləri bu yolla geniş yayılırdı...

Samizdatlar müxtəlif yerlərdə paylanılırdı. Əsasən qatarda, bazarda... Burda Vitsotskinin, Stalinin, Brus Linin şəkli əks olunmuş kalendərlər, erotik və heyvanların şəkillərini tapmaq olardı.

"Alkoqolizm və alkoqolizmə qarşı mübarizə" illərində samizdat sözü jarqonda samoqon sözününə əvəzləyicisi kimi işlədilirdi.

Beləcə, samizdat sözü Sovetdən yadlaşımıza yazılan "QKB", "sputnik", "perestroyka" sözləri kimi dünyada məşhurlaşdı.

Ayxan Ayvaz